

УДК 330. 342. 146

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ НООСФЕРІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

О. М. Броницький, кандидат економічних наук
Харківський національний економічний університет

Ноосферизація господарської культури — процес свідомого формування гуманної ноосфери. Він передбачає зміну соціально-економічних процесів і відносин на різних рівнях. Екологія особистості та навколишнього середовища — складові частини цього явища. Подолання перешкод на шляху ноосферного розвитку — завдання економічної теорії і ноосферної господарської культури.

Ключові слова: ноосферизація господарської культури, глобалізація, ноосфера, господарювання, духовне виробництво.

Криза у фінансовій системі, масштабні екологічні та техногенні катастрофи, що відбуваються у світі останнім часом, по суті демонструють глобальну системну суперечність між наявним соціально-економічним відтворенням та необхідністю перейти до ноосферного розвитку. В системі цієї суперечності важливу роль відіграє суперечність між суто економічною діяльністю з її відчуженням як від суб'єктів, так і від об'єктів діяльності та господарською діяльністю з її цілісною природою взаємодії об'єкта з суб'єктами господарювання.

Актуальність проблеми визначається необхідністю розв'язання глобальної суперечності між фінансовоцентричною світовою соціально-економічною системою та цілісно-ноосферною господарською системою, певні тенденції формування якої спостерігаються. Значну роль у розв'язанні цієї суперечності повинні відігравати процеси ноосферизації господарської культури як посилення єдності і взаємозв'язку духовних, соціальних, природних енергій та творчих досягнень.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Ступінь розроблення даної теми не може бути достатньою через велику кількість її аспектів. Серед авторів, що розпочали тему ноосфери, звичайно слід відзначити В. Вернадського, Е. Ле Руа та П. Тейяр-де-Шардена. Нині цю тему активно розроблює А. Субетто. Автори, що зробили свій внесок у розуміння господарської культури та її ноосферних аспектів, — це О. Панарін, Г. Задорожний, О. Бузгалін, К. Петров, В. Єфімов, В. Чешко, Ю. Пахомов, М. Мойсєєв, А. Колганов, В. Тарасевич, Л. Яковенко, А. Гальчинський, В. Онищенко, В. Броницька та ін.

Треба зазначити, що соціально-економічний зріз ноосферного розвитку не є ще достатньо розробленим в силу непропорційно малої кількості саме політекономічних досліджень. Однак ноосферізація господарської культури як процес свідомого формування та розвитку ноосфери в системі позагенетичної спадкової інформації повинен посісти значне місце в економічних дослідженнях.

Формулювання цілей. Метою та завданнями цього дослідження є доведення зв'язку господарської культури з процесами ноосферизації господарства, дослідження як чинників, що сприяють цим процесам, так і чинників, які стають перешкодою на шляху гуманної ноосферної трансформації соціально-економічної системи.

Виклад основного матеріалу. Терміни «ноосфера», «господарство» та «культура» належать до складних, як мінімум — двозначних. По суті кожен з них може означати або лише свій, так би мовити, сутнісний варіант, або значення, що одночасно включає антропологічний аспект та саме заперечувальну форму.

Культура розглядається як зусилля людини бути людиною, як дуже влучно висловився М. Мамардашвілі [1, с. 20]. Також вона розглядається як уся позагенетична інформація, створена людством [2]. В іншому випадку, звичайно, йдеться як про інформацію, засвоєння якої є процесом олюднення, а також про інформацію, засвоєння якої призводить до розлюднення. Інформація, що призводить до розлюднення, наприклад в індустрії розваг, є перетвореною формою культури.

Ноосфера як сфера суспільного розуму передбачає, з одного боку, розвиток людства, при якому воно зможе свідомо впливати, не порушуючи міру, на природні процеси та власні зміни, а з другого — входження людства у таку фазу, при якій всі його духовні продукти, включаючи продукти інфернальної духовності, активно впливатимуть на всесвіт, однак в який спосіб — залежить від духовної атмосфери, яку утворює людство, свідомо чи ні.

Доречно пригадати й образ, створений І. Єфремовим в романі «Час бика» — стріла Арімана, яка здатна викривляти духовний простір та використовувати енергію духовних продуктів для дегуманізованого суспільства. Певною мірою цей образ зручно використовувати стосовно сучасного інформаційного суспільства, в якому, з одного боку, зростають рівень освіти, кількість створеної інформації, кількість різноманітних творчих доробків, а з другого — більшість досягнень не сприяють гуманній ноосферній трансформації суспільства, а посилюють проблеми технократичної цивілізації.

Господарство в широкому розумінні — спосіб життєдіяльності людини, в який відбувається відтворення її життя. Відповідно за низкою ознак господарство більш широке поняття, ніж економіка, а тим більш — фінансономіка.

У свою чергу, фінансономіка та економіка в сучасному вигляді є перетвореними формами господарства, адже відтворення життєдіяльності в них відбувається часто звужено та однобічно, як, наприклад, у суспільстві споживання. Однак, якщо з'ясовувати пропорції співвідношення господарювання як свідомої діяльності та економіки з втратою суб'єктності, то господарство постає як більш вузьке, ніж економіка, поняття. Ще більш неоднозначними всі названі поняття виявляються у своєму взаємозв'язку.

Виникає певне питання стосовно об'єктивних основ формування ноосфери. Крім звернення до першоджерел, необхідно зупинитися на тому, як розглядають певні соціальні закономірності автори Концепції Суспільної Безпеки, зокрема К. Петров. Порівнюючи швидкість біологічного відтворення і швидкість зміни технологій та знань, він доходить висновку про те, що при майже незмінній циклічності біологічного відтворення людства (зміна поколінь) цикли зміни технологій постійно прискорюються, і буквально нещодавно людство прийшло до такої фази, при якій зміна поколінь відбувається повільніше, ніж змінюються технології, в тому числі управління. По суті це означає, що об'єктивно настали часи, при яких людина протягом життя спостерігає значну кількість змін, що робить таку людину менш підвладною тривалим маніпуляціям. Одночасно автори розглядають дві піраміди що знаходяться поруч, тільки одна перевернена відносно іншої, основа однієї перебуває на рівні верхівки іншої. Одна з них означає владу, а друга — знання з управління та світового устрою та їх розподіл за різними рівнями. Відповідно саме ця невелика частина людства найбільше за всіх була обізнана, як вплинути на світові процеси, а більшість людей сприймали свідоме безструктурне управління як випадковість, або стихійні процеси. В сучасних умовах, коли швидкість соціальних технологій стала вищою за швидкість біологічного циклу, відбувається проникнення знань зверху донизу [2]. Звичайно, для абсолютного оптимізму цього недостатньо, однак зростання усвідомлення об'єктивних закономірностей має спонукати тих, хто насправді керує глобальними світовими процесами, до певних змін. Відповідно до сучасних реалій повинні здійснюватися перетворення в усіх сферах суспільного відтворення. Оскільки є і об'єктивні ризики забруднення ноосфери, необхідно максимально вивільняти культуру від некерованих розлюднюючих елементів, свідомо управляти процесами ноосферізації.

Господарська культура, яка на відміну від економічної повинна вирізнятися цілісністю і нерозривністю самовідтворення суб'єкта та об'єкта, розширює свої ціннісноутворюючі та відтворювальні функції і вимагає іншого уявлення про цілісність суб'єкта. Провідне місце у господарській культурі має посідати не тільки екологія землі, а й екологія особистості.

Орієнтація на людину, здатну підкорити природу, притаманна культурі Модерну, змінилася кризовим станом культури як такої і господарської зокрема. Кризовий стан культури, що має назву Постмодерн, характеризується в тому числі майже повним витисненням господарської культури як такої і заміною характеристик особистості. На зміну прометеївському типу господарювання, характерного для Модерну, на зміну прийшло гедоністичне постмодернове споживання, не оплачене власними зусиллями. Звичайно, безоплатного споживання насправді існувати не може. Воно оплачується прометеєвими зусиллями попередників та багатьма сучасниками, яких позбавляють можливості бути гедоністами, але нав'язують їм це бажання, що робить їх становище ще більш нестерпним, кризу особистості — ще більш наочною, а необхідність екології особистості — ще більш актуальною.

Вийти з кризи Постмодерну і перейти до нового інтегрального культурного та соціально-економічного розвитку досить складно, це потребує певних змін у сфері духовного виробництва. Виняткової актуальності набуває суперечність між індустріальним розвитком і руйнуванням природного середовища, екології планети, оскільки від вирішення цієї суперечності залежать власне виживання людини, продовження існування людства на планеті. По суті зростання технологічних можливостей не призвело людство до розв'язання великої кількості проблем, таких як голод, відсутність житла, залежність від природних явищ та багато інших. Технократична цивілізація дійсно розв'язує багато проблем, але одночасно вона їх і створює. Отже, цілком можливо, що саме особистість як цілісність, котра протягом тривалого часу фактично перебувала поза науковою увагою, з її реальними внутрішніми змінами, спроможна свідомо створювати ноосферу та розв'язувати проблеми господарювання на цілком іншій основі. Суперечності існуючої соціально-економічної системи, що стосуються місця людини і людства в сучасному світі і вектора її розвитку, пов'язані з сучасними глобальними проблемами соціально-економічної структури.

За умови включення до числа чинників, що розглядаються економічною наукою, такого фундаментального чинника, як людська свідомість, досягається розуміння складності та багатомірності оточуючої нас реальності. Зміна уявлення про роль свідомості у загальних світових процесах має приводити до більшої відповідальності не тільки за свої вчинки, а й навіть за невисловлені слова. Тим більше це стосується духовного виробництва та освіти. Ми спостерігаємо, на жаль, протилежне, коли «діячі культури» забруднюють ноосферу, не враховуючи, що накопичення таких продуктів може призвести не лише до загибелі технократичної цивілізації, а й до невідродження людства. Ноосферне господарювання не припускає дроблення цілісної природи людини, діяльність тут обов'язково пов'язана не тільки з інтелектуальною, а й з

ціннісною, моральною сутністю людини. Уся справжня культура ноосферна, хоча й не все господарювання є таким. Необхідно визнати, що в сучасних умовах величезну частину людської активності становить антигосподарська діяльність. До такої ми відносимо діяльність, для суб'єкта якої її об'єкт не є самоцінним, більш того, заради отримання максимального прибутку цей об'єкт легко і невимушено відчужується, руйнується, знищується і под. Найбільш небезпечним є те, що сьогодні все частіше об'єктом такої діяльності стають людська свідомість, духовна сфера. Однак і господарська діяльність, в якій її об'єкт самоцінний, також може бути сполучена з деструктивними моментами, — у разі, коли цей об'єкт сприймається вузько, генетично не пов'язується з цілісною природою людини, суспільством і космосом. Що стосується ноосферної господарської діяльності, то «у ній людина виступає як цілісна універсумна істота не лише у взаємозв'язку з об'єктом своєї безпосередньої господарської діяльності, а й у взаємозв'язках з об'єктами своєї потенційної господарської діяльності. При цьому спосіб господарювання, оброблення чи впливу на безпосередній об'єкт господарювання не порушує і в ідеалі актуалізує його багатомірні зв'язки з потенційними (такими, що актуалізуються) об'єктами» [3, с. 106]. Ноосферна господарська діяльність — це творча рефлексія цілісної природи суб'єкта, спрямована на знаходження цілісності людства, його універсумності. Відповідно ноосферна господарська культура є процесом засвоєння, передавання і розвитку цінностей ноосферного буття, реалізації універсумної сутності людини.

Треба відзначити, що поряд із сутнісним розвитком людства, тобто відповідними з позицій культури його місії та призначенню, існує і безліч альтернативних варіантів розвитку, які припускають дроблення людської цілісності, вичленовування з неї окремої іпостасі та її розвиток на шкоду іншим іпостасям. До таких варіантів належить, зокрема, згадана ідеологія «споживацтва», яка насаджується сьогодні, по своїй суті спрямована на фізіологічну природу людини, що веде до деградації не тільки її соціальної та духовної природи, а й до деградації власне фізіологічної, оскільки позбавляє людину здатності до рефлексії. Рух людства на основі принципів суто економічного детермінізму, коли природа сприймається як джерело одностороннього надання необхідних благ, коли ігнорується природна і космічна співзалежність людства — теж в остаточному результаті є варіант його деградації.

Усі варіанти навіть, скоріше, не розвитку, а нецілісного руху людства по суті своїй є маргінальними, оскільки ведуть до деградації і глобального розлюднення.

Глобалізація як складний і багаторівневий процес загострює комплексну суперечність, яку можна сформулювати як суперечність між економічним глобалізмом транснаціонального капіталу і творчим глобалізмом Просвіти,

між ноосферним вектором розвитку, що відповідає справжній цілісній природі людини, і маргінальними векторами руху до розлюднення людей (шляхом насадження ідеологій атомізації, роз'єднання і культу споживання) і, нарешті, між культурою ноосферного господарювання, що збігається з власне культурою і економічною антикультурою тотального ринку.

Ноосферізація господарської культури має складатися з різних взаємопов'язаних рівнів, починаючи від ноосферізації на рівні особистості і закінчуючи духовним виробництвом та державним управлінням. Ноосферізація особистості, що щільно пов'язана з її високою екологією, передбачає усвідомлення цілісності світу та відповідальності за нього. Відповідальність повинна бути і за будь-які вияви творчості, думки та почуття, скоріше, вже доведено взаємозв'язок здоров'я та психологічного стану, що по суті свідчить про те, що усвідомлена чи неусвідомлена відповідальність існує. Інша річ, що її усвідомлення спроможне допомогти зробитися краще, зробити чистими не тільки атмосферу, а й ноосферу.

Ноосферізація господарської культури не може стосуватися лише безпосередньо господарювання дорослої людини, оскільки цінності закладаються в сім'ї. Отже, значну частину процесу повинні становити соціально-економічні заходи, спрямовані на підтримку сім'ї, її розвиток, інтелектуалізацію та гармонізацію. Найбільш оптимальною для розвитку потенційного суб'єкта господарювання є сім'я, в якій значну частину часу присвячують спільній діяльності, дорослі люди в якій мають цілісний світогляд та високий рівень відповідальності. Сім'я має бути захищеною від агресивного впливу інформаційного простору та одночасно відкритою до взаємовідносин з оточуючим світом на основі ціннісного, духовного розвитку та взаємозбагачення. Поширення негативних впливів на сім'ю, що виявляються в її тотальній десакралізації, зростанні позашлюбних відносин та кількості розлучень з одночасною формалізацією сім'ї, — мінімізацією спільних інтересів, спільного часу, є процесом, що перешкоджає ноосферізації господарської культури. Більш того, фінансовоцентричність відносин у суспільстві реалізується і в сім'ях, тож, відповідно формування господарських ноосферних цінностей у середовищі, де панують гедонізм, егоїзм, споживацтво та тотальна продажність, суттєво ускладнюється. Можна сказати, що, на щастя, трапляються випадки, коли дитина зростає набагато більш свідомою та духовною, ніж її батьки, але разом з цим роль виховання є дуже й дуже важливою. Отже, на цьому етапі виникає суперечність між необхідністю зростання відповідальності та ноосферізації виховання та реаліями руйнації сім'ї в різних формах та аспектах, дрібнення відтворюваних у ній цінностей.

Процес освіти, пов'язаний з відтворенням господарських ноосферних цінностей, повинен мати завданням формувати особистість з цілісним світо-

глядом. Цей освітній процес мусить озброювати методологією самостійного отримання знань, їх синтезу, а також єдності моральних та інтелектуальних складових духовності. Початок формування уявлення про світ як цілісність суперечить кліповому світогляду, що формується внаслідок браку методології при поданні різнорідного фактажу в сполученні з забрудненням інформаційного простору шлаковою інформацією та інформацією розлюдняючого, руйнівного, знання відчужувального впливу. Освіта, як середня, так і вища, повинна бути як за радянських часів системною та фундаментальною і, крім того, доповненою методологією універсумності, екологічності, ноосферності. Екологія особистості, що включає збереження та реалізацію найкращої ціннісної сутнісної основи при захисті від штучних та духовно-інфернальних виявів, є важливою складовою ноосферизації виховання. Суперечність між необхідністю ноосферизації освіти та її деметодологізацією, дефундаменталізацією потребує свого розв'язання задля формування цілісного суб'єкта ноосферної культури.

Соціально-трудові відносини, що повинні також зазнавати ноосферної господарської трансформації, з одного боку, успадковують усі суперечності попередніх стадій формування суб'єкта господарювання, а з другого — перебувають під впливом реалій транснаціонального глобалізму, що істотно обмежує трансформацію від залежних, вторинних, репродуктивних відносин до творчих відносин у духовному виробництві. Ноосферизація соціально-трудових відносин має виявлятися у зростанні солідарності, кооперації, самостійності та відповідальності їх суб'єктів на основі засвоєних екологічних, ноосферних цінностей. У свою чергу це можливо за умови державної незалежності та спрямованості державного управління на національні пріоритети. Для цього необхідно дистанціюватися від перетворених форм міжнародних відносин, які ведуть до втрати самостійності та незалежності, а також до формування монополярного світу. Одночасно слід створювати умови для розвитку культурних, наукових, соціально-економічних зв'язків на основі збагачення знаннями, рівноцінності та взаєморозвитку.

Висновки. Ноосферизація господарської культури як процес свідомого формування незабрудненої ноосфери є запорукою подолання комплексної, системної кризи соціально-економічного розвитку. Усвідомлення голографічності всесвіту має реалізуватися у посиленні вимог до особистості, які мусять застосовуватися на всіх етапах її формування і розвитку — від соціалізації в сім'ї до соціалізації у соціально-трудових відносинах. Одночасно треба проводити ноосферизацію державного управління на всіх рівнях. Одночасна ноосферизація усіх аспектів та суб'єктів ноосферної культури є умовою не тільки соціально-економічного розвитку, а й виживання людства. Саме тому необхідно більш глибоко та деталізовано досліджувати цю тему.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зинченко В. П. Посох Мандельштама и трубка Мамардашвили. К началам органической психологии / В. П. Зинченко. — М. : Новая шк., 1997. — 336 с.
2. Петров К. П. Тайны управления человечеством, или Тайны глобализации / К. П. Петров. — М. : Акад. Управления, 2008. — 875 с.
3. Броницкая В. В. Хозяйственная деятельность как путь самоосуществления личности / В. В. Броницкая // Социальная экономика. — 2008. — № 1–2. — С. 105–109.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НООСФЕРИЗАЦИИ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ

Броницкий А. Н.

Ноосферизация хозяйственной культуры — процесс сознательного формирования гуманной ноосферы. Он предполагает изменение социально-экономических процессов и отношений на различных уровнях. Экология личности и окружающей среды — составные части этого явления. Преодоление препятствий на пути ноосферного развития — задача экономической теории и ноосферной хозяйственной культуры.

Ключевые слова: ноосферизация хозяйственной культуры, глобализация, ноосфера, хозяйствование, духовное производство

SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF NOOSPHERIZATION ECONOMIC CULTURE

Bronitsky A. N.

Noospherization of economic culture is the process of the conscious forming of humane noosphere. It supposes the change of socio-economic processes and relations at different levels. Ecology of personality and environment is component parts of this phenomenon. Overcoming of obstacles on the way of noospherical development is the task of economic theory and noospherical economic culture.

Key words: noospherization of economic culture, globalization, noosphere, management, spiritual production.